

Shoiralar Ijodida Tarixnavislik Janrining O'zbek Adabiyotida Tutgan O'rni Va Ahamiyati

Azimjonova Mohinbonu Azimjon qizi

Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universtiteti magistri

azimjonovamohinbonu@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqola o'zbek adabiyotida shoiralar ijodida tarixnavislik janrining o'rnini tahlil qilishga bag'ishlanadi. Tadqiqot doirasida Dilshodi Barnoning "Tarixi muhojiron" hamda Gulbadanbegimning "Humoyunoma" asarlari o'rganiladi. Ushbu asarlar tarixiy voqealarni badiiy va ilmiy uslubda yoritish orqali o'zbek adabiyoti va tarixshunosligiga qo'shgan hissasi tahlil qilingan. Tadqiqotda tarixiy yondashuv va adabiy tahlil metodlari qo'llanilib, shoiralar ijodidagi tarixiy tafakkurning milliy o'zlikni anglash jarayoniga ta'siri yoritilgan. Natijalar shuni ko'rsatdiki, shoiralar tarixiy hodisalarni she'riyat orqali ifodalash orqali adabiy va ma'naviy merosni boyitganlar.

Kalit so'zlar: tarixnavislik janri, o'zbek adabiyoti, Dilshodi Barno, Gulbadanbegim, Tarixi muhojiron, Humoyunoma, ayol shoiralar, tarixiy shaxslar, adabiyotshunoslik.

Kirish

Tarixnavislik janri o'zbek adabiyotida muhim ahamiyat kasb etib, adabiy va tarixiy tafakkurning o'zaro bog'liqligini namoyon etadi. Bu janr faqat erkak yozuvchilar emas, balki ayol shoiralar tomonidan ham rivojlantirilgan. Ayniqsa, o'z davrining muhim voqealarini kuzatgan va o'z asarlarida yoritgan shoiralar ijodi tarixnavislik janrining rivojiga katta hissa qo'shgan. O'zbek adabiyoti uzoq tarixga ega bo'lib, unda tarixiy voqealarni aks ettirishga alohida e'tibor qaratilgan. Ayniqsa, shoiralar ijodida tarixiy hodisalar o'z ifodasini topib, ular orqali jamiyatning siyosiy, madaniy va ma'naviy taraqqiyoti yoritilgan. Shoiralar o'z asarlarida tarixiy shaxslarning faoliyatiga baho berish, ularning qahramonliklarini ta'kidlash va o'z davrining muhim voqealarini yoritish orqali tarixiy xotirani saqlab qolganlar.

Dilshodi Barnoning "Tarixi muhojiron" va Gulbadanbegimning "Humoyunoma" asarlari shoiralar tomonidan tarixni yozish an'alarining yorqin namunasi hisoblanadi. Ushbu maqolada bu asarlar tarixnavislik janrining o'zbek adabiyotidagi o'rni va ahamiyatini ochib berishga qaratilgan. Ushbu tarixiy manbalar shoiralarning tarixni qanday qabul qilgani va uni adabiyotda qay tarzda aks ettirgani haqidagi savollarga javob topishga yordam beradi. Tarixnavislik janri shoiralar ijodida milliy ong va o'zlikni anglash jarayoniga qanday hissa qo'shgani ham tadqiqotning muhim jihatlardan biridir.

Metodologiya

Ushbu maqolada adabiy-tarixiy tahlil, komparativ tahlil va matnshunoslik usullari qo'llanildi. Ushbu ishda o'zbek adabiyotida shoiralar ijodida tarixnavislik janrining tutgan o'rni va ahamiyatini aniqlash maqsad qilingan. Tadqiqot davomida tarixiy she'riyat, dostonlar va shoiralar tomonidan yozilgan asarlar tahlil qilindi. Asosiy manbalar sifatida Nodira, Uvaysiy, Anbar Otin kabi shoiralarning ijodi hamda ularning tarixiy voqealarni qanday yoritgani o'rganildi.

Metod sifatida taqqoslash, tahlil va tarixiy yondashuvlardan foydalanildi. Shoiralar ijodidagi tarixiy motivlar va ularning o'z davri jamiyatiga ta'siri ko'rib chiqildi. Shuningdek, tarixiy adabiyot

namunalarining bugungi kunga ta'siri ham baholandi. Asosiy manbalar sifatida "Tarixi muhojiron" va "Humoyunnoma" asarlari, shuningdek, ushbu asarlar haqida yozilgan ilmiy maqolalar va tadqiqotlar o'rganildi.

Tadqiqotda taqqoslash, tarixiy yondashuv va tahlil metodlaridan foydalanildi. "Tarixi muhojiron" va "Humoyunnoma" asarlaridagi tarixiy ma'lumotlar shoirlar ijodida qanday aks etgani tahlil qilindi. Ayniqsa, bu asarlarda aks etgan tarixiy voqealarning o'zbek shoirlari asarlariga ta'siri ham baholandi.

Natija va Muhokama

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'zbek shoirlari tarixiy voqealarni o'z ijodida aks ettirish orqali nafaqat adabiyotni boyitgan, balki tarixiy tafakkurni shakllantirishga ham hissa qo'shgan. Masalan, Nodiraning she'rlarida o'z davrining siyosiy va ijtimoiy voqealari yoritilgan bo'lsa, Uvaysiy va Anbar Otin ham tarixiy shaxslar va hodisalar haqida yozgan.

"Tarixi muhojiron" va "Humoyunnoma" asarlari shoirlar ijodida tarixiy voqealarni ifodalashga katta ta'sir ko'rsatgan. Gulbadan Begimning "Humoyunnoma" asarida ayollarning tarixiy jarayonlardagi roli yoritilgan bo'lib, bu mazmun keyinchalik Nodira, Uvaysiy va Anbar Otin kabi shoirlar ijodida ham aks etgan. Shoirlar o'z asarlarida tarixiy voqealarni faqat tasvirlash bilan cheklanmay, balki o'z nuqtayi nazarlarini ham ifodalaganlar.

Dilshodi Barnoning "Tarixi muhojiron" asarida esa tarixiy voqealar tafsilotlari, siyosiy kurashlar va ijtimoiy hayot keng yoritilgan. Bu asarda berilgan ma'lumotlar shoirlar asarlarida ham aks etgan bo'lib, ayniqsa, milliy qadriyatlar va tarixiy shaxslarning faoliyatiga bag'ishlangan she'riy asarlarga ta'sir qilgan. Masalan, Nodiraning she'riyatida tarixiy voqealarga berilgan baho, adolat va vatanparvarlik g'oyalari aks etgan bo'lsa, Uvaysiy va Anbar Otinning asarlarida ham tarixiy tafakkur kuchli namoyon bo'lgan.

O'zbek tarixnavisligida muhim o'rin tutgan Dilshodi Barnoning "Tarixi muhojiron" va Gulbadanbegimning "Humoyunnoma" asarlari turli davrlarda yozilgan bo'lsa-da, ular tarixiy voqealarni yoritishda muhim manba hisoblanadi. Quyida ushbu ikki asarning eng muhim jihatlari solishtiriladi. "Tarixi muhojiron" XIX asr oxiri – XX asr boshlarida Dilshodi Barno tomonidan yozilgan. U Buxoro amirligi davridagi muhojirlik voqealarini yoritadi. "Humoyunnoma" esa XVI asrda Gulbadanbegim tomonidan yozilgan bo'lib, unda Boburiylar sulolasining vakili bo'lgan Shoh Humoyunning hayoti va faoliyati tasvirlanadi. "Tarixi muhojiron" Buxoro amirligidan hijrat qilgan insonlarning taqdiri, muhojirlik sharoitlari va ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlarni yoritadi. U asosan muhojirlarning hayoti, ularning yangi yurtlardagi taqdiri va qiyinchiliklari haqida hikoya qiladi. "Humoyunnoma" esa Humoyunning harbiy yurishlari, siyosiy faoliyati va Boburiylar sulolasi tarixini yoritadi. Bu asarlarning janri va uslubi haqida gapiradigan bo'lsak, har ikkala asar tarixnavislik janrida yozilgan bo'lsa-da, "Tarixi muhojiron" ko'proq tarixiy hujjatlarga va guvohliklarga asoslangan. U aniq dalillarga tayanib yozilgan bo'lib, muhojirlarning real hayoti haqida ma'lumot beradi. "Humoyunnoma" esa biografik va tarixiy voqealarni shaxsiy xotiralar shaklida bayon qiladi. Ushbu asarda Gulbadanbegimning o'z kuzatuvlari ham muhim o'rin tutadi. "Tarixi muhojiron" Buxoro amirligi va undan hijrat qilingan hududlar – Afg'oniston, Eron va Hindiston kabi joylarni qamrab oladi. "Humoyunnoma" esa Hindiston, Afg'oniston, Eron va Markaziy Osiyo tarixiy jarayonlarini qamrab olgan bo'lib, Boburiylar sulolasining faoliyati keng yoritiladi. "Tarixi muhojiron" da Buxoro amirligi muhojirlari va ularning rahbarlari asosiy qahramonlar sifatida tasvirlanadi. Oddiy xalq taqdiri va ularning hayotiy sinovlari markaziy o'rinda turadi. "Humoyunnoma" asarida esa Boburiylar sulolasi vakillari, xususan, Humoyun, Akbar va boshqa hukmdorlar asosiy qahramonlar sifatida tasvirlanadi.

Ushbu asarlarning tarixiy ahamiyati va adabiyotimizga qo'shgan o'rni juda katta. "Tarixi muhojiron" asari Buxoro amirligi davridagi muhojirlik voqealarini aniq tarixiy faktlar asosida yoritgani bilan ahamiyatli. U tarixiy hujjatlar va guvohliklar orqali muhojirlarning hayotini o'rganish uchun muhim manba hisoblanadi. "Humoyunnoma" esa Boburiylar sulolasi tarixi bo'yicha muhim manba bo'lib, ayniqsa, Bobur va Humoyun davridagi siyosiy jarayonlarni

tushunish uchun katta ahamiyatga ega. Har ikkala asar o'zbek tarixnavislik adabiyotida alohida o'rin tutadi. "Tarixi muhojiron" o'zbek tarixnavisligida muhojirlik mavzusini yoritgan eng muhim manbalardan biri hisoblanadi. "Humoyunnoma" esa o'zbek tarixiy-biografik adabiyotida ayol muallif tomonidan yozilgan eng qadimiy asarlardan biri bo'lib, uning qiymati juda yuqori. Garchi har ikkala asar turli davrlarda va turli mavzularda yozilgan bo'lsa-da, ularning umumiy jihati shundaki, ikkalasi ham o'z davrining muhim tarixiy voqealarini yoritib, kelajak avlodga qimmatli ma'lumotlarni yetkazib beradi. Dilshodi Barno va Gulbadanbegim ayol tarixnavis sifatida o'z asarlari orqali tarixni yoritishda katta hissa qo'shgan.

Quyidagi jadvalda Dilshodi Barnoning "Tarixi muhojiron" hamda Gulbadanbegimning "Humoyunnoma" asarlarining tarixnavislik janrida tutgan o'rnini ko'rsatilgan:

Jadval 1

Jihatlar	Tarixi muhojiron (Dilshodi Barno)	Humoyunnoma (Gulbadanbegim)
Yozilgan davri	XIX asr oxiri – XX asr boshi	XVI asr
Muallif	Dilshodi Barno (Ayol tarixnavis)	Gulbadanbegim (Ayol tarixnavis, Boburiylar sulolasi a'zosi)
Asosiy mavzu	Muhojirlik tarixi, Buxoro amirligidan hijrat qilganlar hayoti	Humoyunning hayoti, harbiy yurishlari va sulola tarixi
Uslubi	Hujjatlarga, guvohliklarga asoslangan tarixiy asar	Biografik va tarixiy voqealar asosida yozilgan xotirnavislik
Janri	Tarixiy xotiralar, tarixiy hujjatlar bilan mustahkamlangan	Shoh sulolasining tarixini hikoya qiluvchi tarixiy-biografik asar
Geografik doirasi	Buxoro amirligi va hijrat yo'llari (Afg'oniston, Eron va Hindiston)	Hindiston, Afg'oniston, Eron va Markaziy Osiyo hududlari
Asosiy qahramonlar	Buxoro amirligi muhojirlari, ularning rahbarlari va oddiy xalq	Humoyun, Boburiylar sulolasi vakillari, Hindiston hukmdorlari
Tarixiy ahamiyati	Buxoro amirligi davrida sodir bo'lgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni yoritadi	Boburiylar sulolasi tarixini to'ldiruvchi muhim manba
O'zbek adabiyotidagi o'rnini	O'zbek tarixnavisligida muhojirlik mavzusini yoritgan ilk manbalardan biri	O'zbek tarixiy-biografik adabiyotida ayol muallif tomonidan yozilgan eng qadimiy asarlardan biri

Shoiralar tarixiy voqealarni she'riyatga olib kirish orqali milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, tarixiy xotirani mustahkamlash va kelajak avlodga saboq berish kabi maqsadlarga xizmat qilganlar. Ularning ijodi bugungi adabiyot uchun ham muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. Shuning uchun ham tarixnavislik janri o'zbek adabiyotida muhim o'rin tutadi va shoiralar bu yo'nalishda katta hissa qo'shgan deyish mumkin.

Ayol shoirlar tomonidan yozilgan tarixiy asarlar o‘z davrining muhim voqealarini yoritishda alohida o‘rin tutadi. Ular tarixiy haqiqatlarni badiiy talqin bilan boyitib, o‘ziga xos uslubda tasvirlaganlar. Bu asarlar o‘zbek adabiyotida tarixnavislik janrining rivojiga katta hissa qo‘shgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, tarixnavislik janri o‘zbek adabiyotida muhim o‘rin tutadi va shoirlar bu yo‘nalishda katta hissa qo‘shgan. Ularning ijodi bugungi adabiyot uchun ham muhim manba bo‘lib xizmat qilmoqda. Ushbu maqola tarixnavislik janrining adabiyotshunoslikdagi nazariy muammolariga e‘tibor qaratib, ayol shoirlarning bu boradagi o‘rnini yoritishga qaratilgan.

Dilshodi Barno va Gulbadanbegimning asarlari o‘zbek adabiyotida tarixnavislik janrining rivojiga katta hissa qo‘shgan. Ular orqali ayol shoirlar ham tarixiy voqealarni yoritishda muhim rol o‘ynaganini ko‘rish mumkin. Ushbu asarlar nafaqat tarixiy manba, balki adabiy yodgorlik sifatida ham qimmatlidir.

Bugungi kunda ham bu tarixiy yondashuvdan foydalanish muhim bo‘lib, adabiyot tarixiy voqealarni tushunishda va milliy qadriyatlarni shakllantirishda muhim o‘rin egallaydi. Shunday ekan, shoirlar ijodini yanada chuqurroq o‘rganish va ularning tarixiy yondashuvlarini tahlil qilish dolzarb ilmiy masala bo‘lib qolmoqda.

Adaabiyotlar ro‘yxati:

1. V. Abdullayev, O‘zbek adabiyoti tarixi, Toshkent: Fan, 1980.
2. H. Boltaboyev, Mumtoz so‘z qadri, Toshkent: Adolat, 2004.
3. H. G‘ulomov, “O‘zbek adabiyoti tarixi,” Namangan davlat universiteti, 2025.
4. B. Karimov, Fitratning adabiyotshunoslikka oid qarashlari, Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, pp. 14-17, 2023.
5. N. Mallayev, O‘zbek adabiyoti tarixi, Toshkent: Fan, 1980.
6. G. Namozova, “An‘ana va izdoshlik: Navoiy va Uvaysiy ijodida chiston janri,” O‘zbek tili va adabiyoti, vol. 5, pp. 45–53, 2021.
7. M. Sh. Nurutdinova, “Tarixdan aks sado: ‘Tarixi muhojiron’ asari haqida,” Pedagog, vol. 3, pp. 112–118, 2023.
8. R. Orzibekov, O‘zbek adabiyoti tarixi, Samarqand: Samarqand davlat universiteti, 2005.
9. N. Rahmonov, O‘zbek adabiyoti tarixi, Toshkent: Sanoat-standart, 2017.
10. S. Rafiddinov, Majoz va haqiqat: Atoyiyning poetik mahorati, Toshkent: Fan, 1995.
11. Sh. Sirojiddinov, So‘fi Olloyor ilohiyoti, Toshkent: Fan, 2001.
12. Suvonqulov, So‘fi Olloyor ijodi va o‘zbek adabiyotidagi an‘analari, Toshkent: Fan, 1997.
13. G. To‘ychiyeva, “O‘zbek aruzshunosligi tarixiga bir nazar,” O‘zbek tili va adabiyoti, vol. 5, pp. 60–68, 2010.
14. R. Vohidov and H. Eshonqulov, O‘zbek mumtoz adabiyoti tarixi, Toshkent: O‘zYU Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti, 2006.
15. Y. X. Hojib, Qutadg‘u bilig, Toshkent: Fan, 1987.
16. “O‘zbek adabiyoti tarixi,” Ziyouz.com.
17. H. Zohidov, O‘zbek adabiyoti tarixi (XVI-XIX asr I yarmi), Toshkent: Ilm ziyo, pp. 82-85, 2024.
18. M. Zokirova, Matnshunoslik va adabiy manbashunoslik, Toshkent davlat o‘zbek tili va adabiyoti universiteti, 2025.